

KİTAPLAR ARASINDA

ALESSIO BOMBACI *Storia della letteratura turca*, Nuova Accademia editrice, Milano 1956. 526 s.

Napoli Üniversitesi Doğu Enstitüsü'nün türkçe ve farsça profesörü Dr. ALESSIO BOMBACI'nin bu yeni eseri türkoloji tarihinde önemli bir hadisedir. Gerçekten dünya milletlerinin edebiyat tarihlerini İtalyan halkına tanıtmak amacı ile kurulan *Thesaurus Litterarum* serisi için hazırlanmış olan bu eser batı dillerinde yazılan ilk Türk edebiyatı tarihi olmak şerefini kazanmıştır. G. B. TODERINI'nin *Letteratura turchesca'sı* (1787) daha çok Osmanlı eğitim ve kültür tarihi için değerli bir kaynaktır. J. VON HAMMER-PURGSTALL'ın *Geschichte der osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit* (1836—1838) adlı eseri almanca yazılmış büyük bir şura tezkiresi sayılabilir. E. S. W. GIBB'in *A History of Ottoman Poetry'si* (1900—1909) Fatih devrine kadar olan bölüm dışında, halâ faydalı bir müracaat kitabı ise de, edebiyat tarihi değil, şiir tarihidir, bir de yalnız Osmanlı lehçesinden bahseder. FR. BABINGER'in *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke'si* (1927) yalnız tarihçileri içine alır. PROF. FUAD KÖPRÜLÜ'nün *Encyclopédie de l'Islām* için yazdığı *Littérature turque Othmanli* (Birinci Leiden baskısı, 1931, IV, *Türks* maddesi) Osmanlı edebiyatını ilk defa bir bütün olarak ele alan ve bütün nevilerin gelişmesini inceleyen mükemmel bir toplu bakıştır. Türlü ansiklopediler ile halk için yazılmış ansiklopedik serilerde Türk edebiyatı hakkındaki yazılara gelince bunların çoğu nisbet-siz özetlerdir. İyileri arasında TH. MENZEL'in *Die Kultur der Gegenwart* serisinde çıkan *Die türkische Literatur* (1915) ile E. ROSSI'nin İtalyan Ansiklopedisi için yaptığı özet (*Enciclopedia Italiana*, 34. cilt, 527—532. s., *Turchi, letteratura* maddesi, 1937) anmağa değer. O. HACHTMANN, M. HARTMANN, GORDLEVSKI, L. BONELLI, L. SAUSSEY ile O. SPIES'in araştırmaları daha çok yeni edebiyat üzerindedir. Bu bakımdan Prof. BOMBACI'nin eseri Batıda Türk edebiyatı tarihini bütün edebî lehçeleri ile bir bütün olarak ele alan ve başlangıç devirlerinden çağımıza getiren ilk eserdir.

Altı bölüme ayrılmış olan kitabın birinci bölümünde İslâmiyetten önceki Türk edebiyatı inceleniyor. Türk dünyasının coğrafyası ana çizgileriyle belirtildikten sonra en eski Türk kavimleri ve medeniyeti üzerindeki bilgilerin özeti veriliyor. Yazar Orhon yazıtlarının en güzel parçalarını italyancaya çevirerek bu bölüme almış. Bundan sonra Uygur medeniyeti üzerinde durarak Doğu Türkistan'daki kazılarda meydana çıkan Maniheizt, Nasturî ve Buddhist Türk kültür eserlerini anlatıyor.

İkinci bölüm İslâm-Türk edebiyatına bir giriş sayılabilir. İslâmlaşan İran'ın yeni kültürünün Türkler arasında yayılması Türk edebiyatına İslâm dünyasında müşterek olan veznin, nevilerin, şekillerin girmesi, tasavvuf ile sofilerin aşk kavramı, Ehl-i Sünnete aykırı akımların edebiyata tesiri, divan şiirinin kendine mahsus estetiği, mecazlar ve semboller âlemi, benzetmeler, istiareler ve kelime oyunları üzerinde geniş açıklamalar veriliyor.

Üçüncü bölüm dört ayrı fasılda Orta Asya'da gelişen Türk edebiyatını inceliyor: Karahanlılar devri, Cengiz ve Timur devri, Timurlular devri, Gerileme devri. Yazar *Kitadğu Bilig* ile *Divân Lûgât al-Türk* üzerinde önemle duruyor. Bu eserlerden başarı ile çevrilmiş bol örnekler veriyor. Prof. BOMBACI'ye göre «İslâm kültürünün olgun bir meyvası» olan *Kitadğu Bilig*'de İslâmdan önceki Türk kültür ve edebiyatının izleri sanıldığından çok daha derindir. Kâşgarlı Mahmud'un eserinin «dil, tarih, etnografya, edebiyat bakımlarından müstesna bir değerde» olduğunu belirten yazar kitaptaki en güzel, tipik dörtlükleri italyancaya çevirmiş. Onun fikrine göre öz sanate erişmiş ve gerçek hayata bağlı olan bu eski Türk şiirinin sonradan unutulmuş İran eserlerinin tesiri ile hayattan uzak bir edebiyatın türemesi çok yazık olmuştur.

Kitapta Çağatay edebiyatından en çok Nevai ile Babur üzerinde durulmuş. Bilindiği gibi, eserleri henüz pek az işlenmiş olan Nevai'nin sanati üzerindeki yargılar bir birine uymaz. BLOCHET ile BARTHOLD Nevai'yi İran edebiyatı taklitçisi sayarlar. Buna karşı BERTHELS son yıllarda yaptığı incelemeler sonunda onun yalnız büyük bir devlet adamı, bilgin ve musiki uzmanı değil, aynı zamanda original bir büyük şair olduğu hükmüne vardı; bu şairi Shakespeare, Goethe ve Puşkin ile mukayese etti. BOMBACI Berthels'in bu hükmünü aşırı buluyor. Ona göre Nevai, büyük bir sanatçi olmakla birlikte İran şairlerinden başta Cami'nin sonra Nizami, Hafız ve Emir Hüsrev'in etkisi altındadır. Hamse'sinde bayığı Cami'yi adım adım izler. Nevai İran şiir geleneklerini aşmağa değil, kendi lehçesi ile İran şairlerine yetişmeğe çalıştı. Yine de onun yaptığı iş büyüktür. Orta Asya'da kendinden önce yazılanları hemen hemen unutturdu. Tesiri de, yalnız yetiştiği yerde değil,

bütün Türk dünyasında XIX. yüzyıla dek sürdü. Babur'dan büyük bir takdirle bahseden BOMBACI onun, Çağatay nesrinin şaheseri olan *Hatırat*'ından bol örnekler veriyor. Avrupa'da tekrar tekrar tercüme edilerek çoktan değerlendirilmiş olan bu seçkin eserin Türkiye'de, Osmanlı türkçesine çevrilmiş olduğu halde henüz hak ettiği ilgiyi çekmemiş olmasına şaşıyor.

Kitabın dördüncü bölümü Azerî edebiyatına ayrılmış. Yazar buna «Önasya Türk edebiyatı» adını veriyor. Oğuzlar ile Oğuz - Türkmen destanı meselesine dokunarak Dede Korkut hikâyelerinin edebiyat ve kültür tarihindeki önemini belirtiyor. Bu hikâyelerin malzemesini tahlil ettikten sonra da en tipik parçalardan örnekler veriyor.

Bu bölümde yazarın en büyük Türk şairi sayılan Fuzuli üzerinde en çok durması tabîî idi. Fuzuli hakkına şimdiye kadar yazılan belli başlı şeyleri özetledikten sonra Prof. BOMBACI kendi fikrini söylüyor. Ona göre Fuzuli'de ilâhî aşkla tasavvuf kavramları, GIBB ile onu takip edenlerin iddiaları hilâfına, şairin sanatının esasını teşkil etmez. Fuzuli geleneğe uyarak tasavvuf dilinde yazmış, «koroya uymak için» de talihsiz âşîğin şikâyetlerini tekrarlayan klâsik «gam» temasını sık sık kullanmış olmakla birlikte divanında hayata bağlı, gerçek aşkı tatmış, ara sıra alaycı bir şair olarak görünüyor. Prof. BOMBACI divan hakkında bu hükmü verdikten sonra, *Leylâ ve Mecnun* mesnevisinin Fuzuli'nin şaheseri olduğunu söyleyerek hikâyenin özetini veriyor. Bilindiği gibi İslâm edebiyatının ortak temalarından olan *Leylâ ile Mecnun* menkıbesi pek çok şair tarafından işlenmiş, kimin kimden mülhem olduğu da öteden beri tartışma konusu olmuştur. Yazara göre tamamen tasavvufî bir anlam taşıyan Fuzuli'nin *Leylâ ve Mecnun*'u Cami ile Hatifi'nin bu isimdeki mesnevilerinin etkisi altındadır. Gerek hikâyenin şeması gerek işlenişi bu iki eseri takip eder. Bazı noktalarda Nizami tesiri de görülür. Fuzuli'nin eserinin asıl değeri, yalnız tasavvufî aşkı çok güzel bir şekilde terennüm etmesi değil, aşk dışındaki beşerî hisleri de çok içten duyması ve canlı bir üslûpla tasvir etmesidir. Mecnun'un babasının ve Leylâ'nın değişen ruh haletleri çok başarılı bir şekilde anlatılmıştır.

Kitabın beşinci bölümü Anadolu Türk edebiyatına (Osmanlı edebiyatına) ayrılmış.

Selçuk devrinin sonlarındaki kültür şartlarını, tasavvuf cereyanlarını, Mevlâna ile Sultan Veled'in rollerini, nihayet Ahmet Fakih ile Şeyyad Hamza'yı anlatarak başlangıç safhasının umumî bir tablosunu çizen yazar, Yunus Emre üzerinde önemle duruyor. Yunus Emre'nin yalnız tasavvuf edebiyatının gelişmesinde değil, Türk edebiyatının yeniden

doğma çağında da büyük bir hissesi vardır. Başarısının sebepleri: samimî bir heyecanla yazması, halkın dilini kullanması ve kalkın muhayyilesine ve mantığına hitap etmesi. Yazar aydın zümre arasında türkçenin nasıl yavaş yavaş hâkim olduğunu Aşık Paşa'dan başlayıp Ahmedi, Ahmed Dai, Şeyhi ve Süleyman Çelebi üzerinde durarak anlatıyor (lehçesi bakımından Azerî dairesine giren Kadı Burhaneddin bu bölümde zikredilmiş). İstanbul'un fethinden sonra gelişen Osmanlı medeniyetinin ve edebî hayatın ana çizgilerini veren yazar Ahmed Paşa, Şultan Cem, Mesihî, Zatî, Hayalî üzerinde durarak bu devrin zirvesi olan Baki'ye geliyor. Divan şiirinin en tipik temsilcisi olarak Baki'yi tahlil ederken Prof. BOMBACI'nın bu edebiyat hakkındaki görüşlerini de öğrenmiş oluyoruz. Bu görüşler Çek şarkiyatçısı Prof. J. RYPKA'nın incelemeleriyle vardığı sonuçlara dayanıyor. Bilindiği gibi Prof. RYPKA Türk divan şiiri ile çok uğraşmış, Baki ile Sabit hakkında monograf-yalar yayınlamıştır. Bu incelemelerde divan şairlerinin eserleri, tıpkı eski şarihlerin metin şerhlerinde olduğu gibi, gelenekçi bir yönden ele alınır. Bu usulün en büyük mahzuru kelime oyunlarını esas alması ve her beyitte mutlaka bir ikinci, hatta üçüncü mana aramak merakı yüzünden dikkatin kelime ve mazmunlara takılması ve şiirlerin bir bütün olarak estetik bakımından değerlendirilmesine imkân kalmamasıdır. Bir çok hallerde bir beytin yalın anlamı o kadar güzeldir ki şair ikinci ve üçüncü manalar kastetmiş olsa bile, (ki çok kere bu anlamlar sadece şarihlerin muhayyilesindedir) kelime oyunlarına dayanan bu ikinci yorumun bir yana bırakılması eserin lehinedir. Mevlâna ve Hafız şerhleri vesilesi ile çok tartışılmış olan bu konu bizi uzaklara götürebilir. Yalnız şu kadar söyleyelim ki divan şairlerinin bu gelenekçi metin şerhi usulü ile alınıp incelenmesi yazarın bazı şairler hakkında bizi yarıdığatacak bir takım hükümlere varmasına sebep olmuştur.

Bu bölümün son kısmı «klâsik devir sonrası» adı verilen safhaya ayrılmış. Bir yandan imparatorluğun gerilemesi, öte yandan ilk Avrupa kültürü tesirlerinin belirmesi anlatılarak, İran'da Cami ile kapanan klâsik devirden sonra, daha çok Hind-Türk sarayında himaye gördüğü için «Sebk-i Hindî» adı verilen cereyana geçiliyor. Bu devirde Türk şairlerine ilham kaynağı olan yeni üstadlar Hindli Faizî, Kâşanlı Muhteşem, Şirazlı Urfi, Buharalı Şevket ve Tebrizli Saib'dir. Bu yeni mektebin Osmanlı ülkesinde en tipik temsilcisi Naili'dir. Fakat nisbeten en original temsilcileri Nef'i, Nabi ve Sabit'tir (Bu üçüncü isim oldukça şaşırtıcıdır. Fakat yazarın bu bölüm için başlıca kaynaklarından olan Prof. RYPKA'nın üçüncü derecede bir divan şairi olan ve sanatının mühim bir kısmı kelime hokkabazlıklarına dayanan Sabit hakkında beş tane monögrafiya

yayınlanmış olduğunu hatırlatalım). Yazarın Nef'i hakkındaki yargısı pek müsbet değildir. Ona göre Batılı bir okurun bu ünlü şairin tantanalı uslûbunu takdir etmesi güçtür. Parlak hayaller ve ihtişamlı kelimelerin arkasında çok kere büyük bir boşluk vardır. Öte yandan Nabi'ye daha önemli bir yer ayrılmış, *Hayriye*'nin de mufassal bir tahlili verilmiştir. Yazar'a göre Nabi'de de Saib tesiri barizdir.

Prof. BOMBACI'nın divan şairleri içinde en original bulduğu Nedim'dir. İranlılardan Hafız, Urfi ve Saib'in, Türklerden Bakî ve Nefi'nin tesirleri çok hissedilmekle birlikte, Nedim, şiirlerinde bütün kişiliğini ve yaşadığı çevreyi aksettirmeği başarmıştır. Divan şiirinin klişelerini kıramayan Nedim, yine de şiirlerine, hele şarkılarına kendi damgasını basmıştır. Doğuştan şair olan Nedim'in dili ve uslûbu da hiç bir divan şairininkine benzemez. Nedim âdiliğe düşmeden divan şiirini hayata bağlamak mucizesini göstermiştir. Prof. BOMBACI'nın verdiği güzel örneklerden yabancı bir dile çevrilirken en az kaybeden divan şairinin de Nedim olduğu görülüyor.

Yazara göre Şeyh Galip de divan edebiyatının en kudretli, en original şairlerinden biridir. *Hüsn ü Aşk*'ın Türk mesnevileri arasında çok müstesna bir yeri vardır. Şeyh Galip şiirlerinde Mevlâna'nın samimi mistik heyecanı ile Buharalı Şevket'in girift sembolizmini ustalıkla mez cetmiştir. Bu dâhi şairin ne divanı, ne de *Hüsn ü Aşk*'ı üzerinde şimdiye kadar esaslı araştırmalar yapılmamış olması çok yazıktır.

Divan şiirinin Galip'ten sonraki son temsilcileri üzerinde kısaca durduktan sonra yazar Osmanlı nesrinin *Tacüttevarih*'i takibeden mahsullerini kısaca gözden geçiriyor. Sadeddin'in şöhretini yapan babası ile kendisinin saraya intisabı ve zamanında çok makbul olan uslûbudur. Tarihçi olarak tarafsız değildir. Meselâ Ankara bozgunundan hiç bahsetmez. Üslûbu da XV. yüzyıl tarihçilerinin epik heyecanından mahrum olduğu için boş ve tuntu raklıdır. Nesirde gerçek değerler bu mutantan üslûba rağbet etmeyen ve söyleyecek bir şeyi olanlardır: Koçu Bey, Mustafa Âli, Kâtip Çelebi, Hezarfen, Peçevi, Naima, nihayet Türk nesir edebiyatının en büyük ve en zengin eserini veren Evliya Çelebi. *Seyahatname*'den verilen tipik örneklerle bu bölüm sona eriyor.

Altıncı ve son bölüm Batı tesiri altındaki yeni edebiyata ayrılmış. Islahat devrine ait tarihî bir girişten sonra Şinasi'nin öncü rolü belirtiliyor. Ziya paşa ile Tanzimat devrinin fikir adamları kısaca incelendikten sonra, «Türk romantikleri» adı verilen Namık Kemal ile Hâmid üzerinde duruluyor. Yeninin eskiyi yenmesinde en kat'î rolü oynayan Namık Kemal'dir. Kemal'in siyasî ve içtimaî fikirleri Türkiye'nin manevî gelişmesinin tohumunu atmış, yazıları despotizmle mücadele eden nesillere

ilham kaynağı olmuştur. Hâmit, bütün ölçüsüzlüğüne ve ihmallerine rağmen, zaman zaman gerçek şiiri bulan ve çağdaşlarının üstüne çıkan bir şairdir. Tiyatro eserleri de ayrıca incelenmeğe değer. Yazık ki dilinin arapça ve farsça kelimelerle dolu olması onu bugünkü nesillerden uzaklaştırmıştır.

Servet-i Fünun mektebine kısaca göz gezdiren Prof. BOMBACI, Recai-zade Ekrem'i Türkiye'de estetik meseleleri üzerinde ilk duran yazar, Tevfik Fikret ile Hâlit Ziya'yı Batı edebiyatının tekniğini Türk şiirine ve nesrine getiren ilk muharrirler olarak tanıtıyor. Millî edebiyatın doğuşunda Mehmet Emin ile Ziya Gökalp'ın rolleri önemle belirtildikten sonra Ömer Seyfeddin'e ve *Genç Kalemler*'e temas ediliyor. *Yeni Türkiye* adlı son fasılda, Prof. BOMBACI'ye göre Türkiye'nin son zamanlarda yetiştirdiği en büyük dört yazar olan Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Halide Edip ve Yakup Kadri üzerinde duruluyor. Avrupa'da en çok tanınmış Türk muharriri olan Halide Edip Adıvar'ın *Alesten Gömlek* ve *Sinekli Bakkal* romanları ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, italyancaya da çevrilmiş olan, *Nur Baba* ve *Yaban* romanlarının tahlili ile eser sona eriyor. Kitabın *Yeni Türkiye* faslının başlığına uygun olarak yazıldığı söylenemez. Burada birinci Cihan Harbinden sonra yetişen edebî nesillere hiç yer verilmemiştir. Oysaki son otuz beş yıl içinde Türk edebiyatında yepyeni bir devir açılmış ve gerek Tanzimat gerek Servet-i Fünun ve Fecr-i Âti devri mahsulleri ile her bakımdan ölçülebilecek eserler yazılmıştır. Edebiyatın taklitçilikten kurtulma yoluna girmesi, hayata ve çevreye daha çok bağlanması, yazı dilinin bağımsız türkçe amacı için şuurla işlenmesi de hep bu devrenin özelliklerindedir. Bu bakımdan, kitabın ikinci baskısında Cumhuriyet'ten sonra gelişen Türk edebiyatı üzerinde ayrıca durmasını değerli türkologdan dileriz.

Sonuç olarak şunu belirtmek isterim ki eser bir bütün olarak ele alınca, Prof. BOMBACI'nin başardığı işin büyük olduğunu kabul etmek gerekir. Türk edebiyatı gibi dünya edebiyatları içinde belki en az araştırılmış, kaynakları ve ana metinleri bile henüz tamamen neşredilememiş, meselelerinin hiç biri üzerinde standard değer hükümlerine varılmamış bir sahayı beş yüz sahifelik bir cilde sığdırmanın ne kadar güç olduğunu düşünelim. Bu çetin yola cesaretle giren ve Türk edebiyatı araştırmalarının bugünkü durumunda bir kişinin yapabileceğini en iyi şekilde yapan ve bize zevkle okunan bir eser kazandıran Prof. BOMBACI'yi candan tebrik ederiz.

Fahir İz